УДК: 316.77

Жунушалиева А.Д.
Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясы,
академик Алтмышбаев А. атындагы философия институтунун изденүүчү

**САНАРИПТИК АҢ-СЕЗИМДИН ФИЛОСОФИЯСЫ:
ТЕХНОЛОГИЯ ДООРУНДА АҢ-СЕЗИМДИ ТҮШҮНҮҮНҮН ЖАҢЫ ГОРИЗОНТТОРУ**

Жунушалиева А.Д.
Национальная академия наук Кыргызской Республики,
Институт философии им. академика А. Алтмышбаева

ФИЛОСОФИЯ ЦИФРОВОГО СОЗНАНИЯ: НОВЫЕ ГОРИЗОНТЫ ПОНИМАНИЯ СОЗНАНИЯ В ЭПОХУ ТЕХНОЛОГИЙ

Zhunushalieva A.D.
National Academy of Sciences of the Kyrgyz Republic,
Institute of Philosophy named after Academician A. Altmyshbaev

**PHILOSOPHY OF DIGITAL CONSCIOUSNESS: NEW HORIZONS
FOR UNDERSTANDING CONSCIOUSNESS IN THE AGE OF TECHNOLOGY**

Аннотация. Макала санариптик технологиялардын жана жасалма интеллекттин тез өнүгүшүнүн контекстинде аң-сезим жөнүндөгү идеялардын трансформациясын изилдөөгө арналган. Автор аң-сезимдин биологиялык системаларда гана эмес, жасалма системаларда болушу мүмкүндүгүн карайт, бул анын табиятын, критерийлерин жана чектерин философиялык жана илимий жактан түшүнүү үчүн жаңы горизонтторду ачат. Документте аң-сезимди моделдөө, өнүктүрүүнүн этикалык аспектилери жана адамдын технология менен өз ара аракеттенүүсү менен байланышкан негизги көйгөйлөр талданат. Макалада санариптик аң-сезим философиясынын технологиялык өзгөрүүлөрдү түшүнүү жана келечекти калыптандыруу куралы катары маанилүүлүгү баса белгиленет, мында технологиялар адамзаттын уникалдуулугун жана өзгөчөлүгүн сактап калуу менен прогресске салым кошот.

Негизги сөздөр: санариптик аң-сезим, жасалма интеллект, технология философиясы, аң-сезимдин трансформациясы.

Аннотация. Статья посвящена исследованию трансформации представлений о сознании в условиях стремительного развития цифровых технологий и искусственного интеллекта (ИИ). Автор рассматривает возможность существования сознания не только в биологических системах, но и в искусственных, что открывает новые горизонты для философского и научного осмысления его природы, критериев и границ. В работе анализируются ключевые вызовы, связанные с моделированием сознания, этическими аспектами разработки и взаимодействием человека с технологиями. Статья подчеркивает значимость философии цифрового сознания как инструмента для осмысления технологических изменений и формирования будущего, в котором технологии способствуют прогрессу человечества, сохраняя его уникальность и идентичность.

Ключевые слова: цифровое сознание, искусственный интеллект, философия технологий, трансформация сознания.

Annotation. The article is devoted to the study of the transformation of ideas about consciousness in the context of the rapid development of digital technologies and artificial intelligence (AI). The author considers the possibility of the existence of consciousness not only in biological systems, but also in artificial ones, which opens up new horizons for philosophical and scientific understanding of its nature, criteria and boundaries. The work analyzes the key challenges associated with the modeling of consciousness, the ethical aspects of development and human interaction with technology. The article emphasizes the importance of the philosophy of digital consciousness as a tool for

understanding technological changes and shaping the future, in which technologies contribute to the progress of humanity, preserving its uniqueness and identity.

Keywords: digital consciousness, artificial intelligence, philosophy of technology, transformation of consciousness.

Киришүү. Санариптик технологиялардын жана жасалма интеллекттин өнүгүшү менен аң-сезимдин салттуу концепцияларын кайра карап чыгуу зарылчылыгы келип чыгууда. Санариптик аң-сезимди адамдын аң-сезими алгоритмдер, маалыматтар жана виртуалдык чөйрөлөр менен өз ара аракеттенген жаңы парадигма катары кароого болот. Бул өз ара аракеттенүү аң-сезимдин жана өзүн-өзү аңдоонун табияты жөнүндөгү көптөгөн философиялык божомолдорго каршы келет. Санариптик аң-сезимдин аныктамасы. Санариптик аң-сезимди адамдын аң-сезими санариптик технологиялар менен интеграцияланган абал катары аныктаса болот. Бул социалдык медианы, виртуалдык реалдуулукту жана жасалма интеллектти колдонууну камтыйт, алар өзүбүздү жана бизди курчап турган дүйнөнү кабыл алуунун жаңы ыкмаларын калыптандырууда. Бул контекстте санариптик технологиялар биздин инсандыкты жана субъективдүү тажрыйбаны түшүнүүгө кандайча таасир этээрин эске алуу маанилүү. Санарип аң-сезим – адамдын аң-сезиминин абалын же деңгээлин жана санариптик технологиялар жана маалымат системалары менен өз ара аракеттенүүсүн сүрөттөгөн түшүнүк.

Сунушталган контекст санариптештирүүнүн адамдын аң-сезимине тийгизген таасирин "санариптик аң-сезим" концепциясынын призмасы аркылуу тереңирээк түшүнүүгө мүмкүндүк берет. "Тышкы" дүйнөнү санариптештирүү процесси сөзсүз түрдө "ички" дүйнөнүн (аң-сезимдин) өзгөрүүлөрүнө алып келет, алар биринчи кезекте тармактагы когнитивдик жана жүрүм-турумдук активдүүлүктүн көндүмдөрүнө көз каранды [4]. Бул, өз кезегинде, салттуу иш-аракеттердин алкагында таанып-билүүнүн өнүгүүсүнө гана эмес, жеке өсүүгө да (трансформацияларды жалпылоо) өбөлгө түзөт. Аң-сезимди санариптештирүүнүн амбиваленттүүлүгү адамдын физиологиясына жана психикалык абалына таасирин тийгизген коомду адамгерчиликтен ажыратуу, анонимдөө жана деперсонализациялоо, ошондой эле жеке жашоону экспроприациялоо жана экологиядан ажыратуу [6] сыяктуу көрүнүштөрдөн көрүнөт.

Когнитивдик аспект көз карашынан алганда, санариптештирүү, ар кандай маалыматка эркин жетүүдөн тышкары, когнитивдик жөндөмдөрдүн төмөндөшүнө алып келиши мүмкүн, бул көбүнчө көңүлдү борбордон ажыратууга жана системалуу ой жүгүртүүнү клиптүү ой жүгүртүүгө айлантууга байланыштуу. Маалыматтын масштабы жана убактылуу мүнөздөмөлөрү ой жүгүртүүгө жана аң-сезимге таасирин тийгизет [3]. Бул контекстте санариптик аң-сезимди жеке аң-сезимдин спецификалык аспектиси катары кароо ылайыктуу, ал аң-сезимдин структуралары менен ойдун элементтеринин ортосундагы формалдуу мамилелер менен мүнөздөлөт. Бул системалык байланыштар автоматтык түрдө түзүлөт, «алсыз» жасалма интеллекттин туунду системаларынан «көчүрүлөт» [7]. Инсан өзүнүн каалоосуна карабастан, электрондук чөйрөдөн билимди уюштуруу ыкмаларын өзүнүн аң-сезимдүү реалдуулугуна, колдонулган түзүлүштөр тарабынан аныкталган иш-аракеттердин чектелген комплексин колдонуу менен өткөрүп берет.

Санариптик аң-сезимдин философиясы – аң-сезимге, интеллектке жана алардын санариптик технологиялар менен өз ара аракеттенүүсүнө байланышкан маселелерди изилдеген тармак. Бул жаатта ар кандай авторлор, изилдөөчүлөр иштешет.

Ник Бостром – жасалма интеллект жана трансгуманизм боюнча эмгектери менен белгилүү болгон философ. Оксфорддогу адамзаттын келечеги институтунун директору, философ Ник Бостром өзүнүн эмгегинде утопия концепциясын технологиялык прогресстин жана адамзаттын мүмкүн болуучу келечегинин контекстинде талкуулайт. Анда илим жана технологиядагы жетишкендиктер жашоо, маани жана бакыт жөнүндөгү түшүнүгүбүздү кандайча өзгөртө аларын изилдейт. Бостром жасалма интеллект, биотехнология жана виртуалдык реалдуулук сыяктуу технологиялар кантип адам жашоосун жакшыртуу үчүн жаңы мүмкүнчүлүктөрдү түзө аларын изилдейт. Көптөгөн салттуу маани булактары (дин, жумуш, социалдык ролдор) бузулушу же өзгөртүлүшү мүмкүн болгон контекстте Бостром адамдар

“чечимделген” дүйнөдө жашоонун маанисин кантип таба аларын сурайт [2]. Н.Бостром келечекте кандай этикалык стандарттар болушу керек деген суроолорду коет, качан технологиялар адамдардын денесин жана акылын түп-тамырынан бери өзгөртүүгө мүмкүндүк берет. Ал келечектеги оң жана терс сценарийлерди карап, техникалык прогресстин мүмкүн болуучу кесепеттерин алдын ала көрүүнүн маанилүүлүгүн баса белгиледи. Анда ошондой эле жаңы технологияларга жеткиликтүүлүк чектелсе, социалдык теңсиздикти кантип күчөтүшү мүмкүн экендиги талкууланат.

Дэниел Деннетт – аң-сезимдин табиятын жана анын технология менен болгон байланышын изилдеген философ жана когнитивдик илимпоз. Дэниел Деннетт – алдыңкы философ жана когнитивдик илимпоз, анын иши аң-сезимдин табиятына, анын эволюциялык келип чыгышына жана анын заманбап технология менен болгон байланышына багытталган. Анын аң-сезим көйгөйүнө болгон мамилеси аң-сезимди биология, неврология жана жасалма интеллект сыяктуу табият илимдери менен түшүндүрүүгө болот деген ойго негизделген. Деннетт дуалисттик концепцияларды четке кагып, анын ордуна аң-сезим мээдеги татаал маалыматты иштетүүнүн натыйжасы деген функционалисттик көз караштьы сунуш кылат.

Деннеттин негизги идеяларынын бири – бул «Көп долбоорлордун модели» [9] концепциясы, анда аң-сезим бирдиктүү, үзгүлтүксүз агым эмес, тескерисинче, көңүл бурууга жетүү үчүн атаандашкан параллелдүү процесстердин жыйындысы болуп саналат. Бул модель мээнин ар кандай булактардан алынган маалыматты кантип бириктирип, ырааттуу өзүнчө элес жаратаарын түшүндүрүүгө жардам берет.

Технологиянын контекстинде Деннетт жасалма интеллект жана машина үйрөнүү бизге адамдын акылынын табиятын жакшыраак түшүнүүгө кандайча жардам берерин изилдейт. Ал ой жүгүртүү, аң-сезим жана эркин эрк деген эмне деген суроолорду туудургандыктан, интеллектти өнүктүрүү техникалык гана эмес, философиялык маселе экенин баса белгилейт. Деннетт AI изилдөө адамдын интеллектинин эволюциясына жарык чачып, өзүбүздүн таанып билүү процесстерибизди жакшыраак түшүнүүгө жардам берет деп ырастайт. Мындан тышкары, Деннетт технологиялык өнүгүүнүн этикалык аспектилерин, анын ичинде жоопкерчилик, автономия жана жасалма системалардын укуктары маселелерин активдүү талкуулайт. Ал коомго жана инсандын аң-сезимине таасир эте турган технологияларды түзүүгө жана ишке ашырууга этият жана өлчөнгөн мамиле жасоого чакырат. Ошентип, Дэниел Деннеттин иши аң-сезимди дисциплиналар аралык изилдөөгө, философияны, когнитивдик илимди жана технологиялык инновацияларды бириктирүүгө кошкон маанилүү салым болуп саналат. Анын идеялары илимпоздорду жана философторду адам жашоосунун эң татаал сырларынын бирин түшүнүүгө жаңы ыкмаларды табууга шыктандырып келет.

Технологиянын аң-сезимге тийгизген таасири азыркы когнитивдик илим менен философиянын эң актуалдуу жана татаал маселелеринен болуп саналат. Технологиялар маалыматты иштетүү ыкмасын гана өзгөртпөстөн, биздин кабылдообузга, эс тутумубузга, көңүл буруубузга, жада калса чечим кабыл алуубузга таасир этүүчү когнитивдик процесстердин калыптанышына активдүү катышат. Социалдык медианын алгоритмдери, издөө системалары жана рекомендация платформалары ар түрдүү көз караштарга жетүүнү чектеген жана тастыктоо багыты [1] сыяктуу когнитивдик тенденцияларды бекемдеген “фильтр көбүкчөлөрүн” [10] түзүүдө негизги ролду ойнойт. Бул биздин чындыкты кабылдообуздун барган сайын субъективдүү жана майдаланып кетишине алып келет. Ушундан улам аң-сезимдин автономиясынын даражасы деген суроо туулат: биздин ойлорубуз, ишенимдерибиз жана чечимдерибиз канчалык деңгээлде ички процесстердин жемиши жана алар канчалык деңгээлде тышкы технологиялык таасирлер менен шартталган?

Андан тышкары, технология көңүлдүн түзүмүн өзгөртүп жатат. Смартфондорду, компьютерлерди жана башка түзүлүштөрдү колдонуу менен шартталган көп тапшырмалар көңүлдүн чачыранды болушуна жана терең топтоо жөндөмүнүн төмөндөшүнө алып келет. Үзгүлтүксүз жарым-жартылай көңүл буруу деп аталган бул көрүнүш [11], өзгөчө жаш муундардын когнитивдик өнүгүүсү үчүн узак мөөнөттүү кесепеттерге алып келиши мүмкүн.

Экинчи жагынан, технология аң-сезимди кеңейтүү үчүн жаңы мүмкүнчүлүктөрдү

ачат. Мисалы, виртуалдык жана кеңейтилген реалдуулук мейкиндикти жана убакытты кабыл алууну өзгөртө ала турган иммерсивдүү чөйрөлөрдү түзүүгө мүмкүндүк берет. Мээ-компьютер интерфейси сыяктуу нейротехнологиялар [5] мээ менен тышкы түзүлүштөрдүн ортосунда түз өз ара аракеттенүү мүмкүнчүлүгүн камсыздайт, бул байланыштын жана таанып-билүүнүн жаңы формаларына алып келиши мүмкүн.

Бул өзгөртүүлөр изилдөөчүлөр үчүн бир катар маанилүү суроолорду туудурат: технология мээнин нейропластикасына кандай таасир этет? Санариптик приборлор менен туруктуу иштешүүнүн когнитивдик функцияга узак мөөнөттүү таасири кандай? Акыр-аягы, кантип биз аң-сезимди азайткандын ордуна, технологияны колдонсок болот? Ошентип, технологиянын аң-сезимге тийгизген таасири философияны, неврологияны, психологияны жана информатиканы бириктирген дисциплиналар аралык мамилени талап кылат. Бул процесстерди түшүнүү потенциалдуу тобокелдиктерди минималдаштырууга гана жардам бербестен, санариптик трансформация доорунда адамдар менен технологиялардын гармониялуу өз ара аракеттенүүсүнүн стратегияларын иштеп чыгууга жардам берет.

Корутунду. Санариптик аң-сезимдин философиясы тез технологиялык өнүгүү доорунда аң-сезимдин табиятын түшүнүү үчүн жаңы горизонтторду ачат. Санариптештирүүнүн жана жасалма интеллекттин пайда болушунун шартында аң-сезим жөнүндөгү салттуу идеялар кайра карап чыгууну талап кылган кыйынчылыктарга туш болууда. Санариптик аң-сезим концепция катары аң-сезимди биологиялык эволюциянын продуктусу катары гана эмес, ошондой эле жасалма системаларда жашоого жөндөмдүү кубулуш катары кароого мүмкүндүк берет. Бул аң-сезимдин критерийлери, анын чек аралары жана симуляция мүмкүнчүлүктөрү жөнүндө суроолорду жаратат. Нейрондук тармактар, машина үйрөнүү жана кванттык эсептөө сыяктуу технологиялар аң-сезимди изилдөө үчүн жаңы куралдарды сунуштайт, бирок ошол эле учурда этикалык жана философиялык дилеммаларды жаратат. Жасалма аң-сезимди түзүү мүмкүнчүлүгү бизди адамдын өзгөчөлүгү, эркин жана жоопкерчилиги жөнүндө ойлонууга мажбурлайт.

Санариптик аң-сезимдин философиясы биздин өзүбүз жөнүндө билимибизди кеңейтпестен, адамдын технология менен өз ара аракеттенүүсүнө жаңы ыкмаларды да түзөт. Ал философия, неврология, информатика жана этиканын ортосундагы дисциплиналар аралык диалогдун зарылдыгын белгилейт. Табигый менен жасалманын ортосундагы чек ара барган сайын бүдөмүк болуп бараткан доордо санариптик аң-сезимди түшүнүү технология адамзаттын инсандыгына коркунуч келтирбестен, анын өнүгүшүнө кызмат кылган келечекти калыптандыруунун ачкычы болуп саналат. Ошентип, санариптик аң-сезимдин философиясы аң-сезимди түшүнүү үчүн жаңы теориялык негизди гана сунуш кылбастан, технологиялык трансформациялардын татаал дүйнөсүндө навигациялоонун маанилүү куралы болуп калат.

Адабияттар:

1. Балтезаревич, Р. В., Квятек,. Б., Балтезаревич, Б. В., и Балтезаревич, В. Н. Значение тишины в личном общении: спираль тишины или стимулятор творчества? // Исследования креативности. 2022, 15 (1), 58–73. https://doi.org/10.3846/cs.2022.11374
2. Бостром, Н. Искусственный интеллект. Этапы. Угрозы. Стратегии. СПб.: Манн, Иванов и Фербер. - 2016. 490 с.
3. Гиренок Ф. И. Подступы к философии человека // Научные труды Московского гуманитарного университета. 2018. № 2. С. 52 - 61.
4. Иойлева Г. В. Сознание в сфере информатизации общества // Вестник Северного (Арктического) федерального университета. Серия: Гуманитарные и социальные науки. 2014. № 4. С. 36 - 41.
5. Петрунин Ю. Ю., Рязанов М. А., Савельев А. В. Философия искусственного интеллекта в концепциях нейронаук. (Научная монография), М.: МАКС Пресс, 2010. ISBN 978-5-317-03251-7.

6. Смирнов Г. С., Смирнов Д. Г. Цефализация и цифровизация: философско-методологические аспекты цифровой ноосферизации // От экологического образования к экологии будущего: сборник материалов и докладов VI Всероссийской научно-практической конференции по экологическому образованию / под общ. ред. В. А. Грачева. Москва, 30 октября — 1 ноября 2019 г. М.: Фонд имени В. И. Вернадского, 2020. С. 1954 - 1962.
7. Смирнов ГС, Ветчинин НМ. Всеобщая цифровизация как глобальная проблема: человек и его цифровоесознание. // Вестник Ивановского государственного университета. Серия: Гуманитарные науки. 2021 (4). С. 127-34.
8. Салморбекова Р.Б. Философия восток-запад и мусульманская культура н. К. Рериха. // International Journal of Advanced Studies in Language and Communication. 7 (1), С. 21-28. https://doi.org/10.12731/iJASLC231
9. Dennett D. C. From Bacteria to Bach and Back: The Evolution of Minds. New York: W. W. Norton & Company, 2017.
10. Eli Pariser. The Filter Bubble: What the Internet Is Hiding from You. — New York: Penguin Press, 2011.
11. Hayles, N. K. How We Became Posthuman: Virtual Bodies in Cybernetics, Literature, and Informatics. University of Chicago Press. – 2011.